

УДК 940.55 (438+477)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ВПЛИВ ІДЕЙ ЄЖИ ҐЕДРОЙЦЯ НА ПОЛЬСЬКІ СТУДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Володимир Маслак

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
Україна, 39600, Полтавська область, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 20
e-mail: v.i.maslak.63@yandex.ua

2006 рік з ініціативи ЮНЕСКО було проголошено роком Єжи Ґедройця, професора чотирьох університетів, почесного громадянина Литви, правозахисника, історика, публіциста, одного з найвпливовіших вчених ХХ ст.

Ця наукова розвідка покликана виконати кілька завдань: наголосити, особливо для творчої молоді, на можливостях вченого, який керуючись почуттям щирого патріотизму та принципами академічної етики може впливати на суспільні та політичні трансформації; підкреслити важливість інтелектуальних комунікацій, наукового діалогу; увипуклити внесок Єжи Ґедройця у процес перезавантаження українсько-польських відносин на новому методичному підґрунті; віддати належне Людині, яка, перебуваючи в екзилі, тривалий час впливала на політику Польщі, активно підтримувала дисидентський рух в Європі, виховала декілька поколінь борців з тоталітаризмом, була засновником часопису «Kultura» (за 53 роки, з 1947 до 2000 вийшло 636 номерів) та «Zeszyty Historyczne» (історичних зошитів. – В.М.), творцем літературного інституту; батьком нового підходу польських істориків до українського питання [1].

Ще одне нагальне завдання продиктовано новим етапом українсько-польських взаємозв'язків, який характеризується поляризацією поглядів в обох суспільствах, роз'ятрюванням болючих тем (не без «допомоги» російських політологів) минулого двох народів (Волинь, питання «східних кресів Речі Посполитої» тощо).

І тому ідеї врегулювання добросусідських відносин між європейськими країнами, загалом, і між Україною та Польщею зокрема, набувають нового звучання, а принципи мирного міждержавного співіснування, проголошені Єжи Ґедройцем, потребують актуалізації.

Ідеологічним підґрунтям переведення у нову площину відносин Польщі зі східними сусідами стала наукова дискусія започаткована статтею «Проти привидів минулого» Ю. Лободовського. І надалі «проблематика

польсько-українських відносин займала на сторінках часопису («Культури». – В.М.) й у діяльності Літературного інституту привілейоване становище» [2, с. 143], а українська справа стала для нього (Єжи Ґедройця. – В.М.) центральним питанням життя [3, с. 162-163]. Це зблизило польських істориків з українцями вільного світу.

Когорта Ґедройця не побоялася піти проти більшості «кресов'яків», ламаючи стереотипи мислення, керуючись усвідомленням того, що вільна Польща неможлива без вільної України. 1977 року на сторінках «Культури» друкується «Декларація щодо української справи», яка засуджувала імперіалізм загалом і кривди польського імперіалізму, завдані Україні, зокрема [4, 66]. Історик чітко розумів, яку загрозу несе і Польщі й Україні російський імперіалізм і закликав переосмислити спільні сторінки минулого, подолати ворожнечу між двома народами, затамувавши біль тривалого кривавого протистояння, щоб сказати один одному в очі всю правду – але тільки правду [5, с. 711].

Вчений запропонував відмовитися від міфотворчості, подвійних стандартів, якою б не вигідною не була правда, справедливо вважати, що використання недостовірної інформації – пряма дорога до глухого кута [6, с. 719].

Важко оцінити заклик соратника Є. Ґедройця Ю. Мерошевського відмовитися від «ягеллонської концепції», що спростовувало легітимність, природність і геополітичну потребу перебування українських, білоруських і литовських земель у складі Речі Посполитої та розкривало імперіалістичну сутність «ягеллонської ідеї» [7, с. 353].

Наступним логічним кроком в еволюції поглядів інтелектуалів часопису стало зречення польських претензій на східні креси та сприйняття сучасних кордонів [5, с. 31-32, 37; 8, с. 76]. «У Східній Європі, якщо на цих теренах запанує не лише мир, а й свобода, – немає місця жодному імперіалізмові: ані російському, ані польському. Ми не можемо вимагати, щоб росіяни віддали українцям Київ, водночас во-

лаючи, що Львів має повернутися до Польщі» [9, с. 179].

Не даремно ідеї, які підважують концепції «руського міра» і зараз викликають жовчну реакцію у частини російських публіцистів і звинувачення Гедройця у «русобобії», а його послідовники тавруються як «необандеровці» [10].

Ідеї авторів «Культури» неоднозначно сприймалися і польською діаспорою і поляками на батьківщині, у полеміці звучали потужні націоналістичні мотиви, застосовувалося замовчування сторінок історії польсько-українських взаємовідносин (ці методи інколи застосовуються і нині. – *В.М.*). Часопис тривалий час (до 1989 р.) [11, с. 310] був під заборонаю, періодично втрачав передплатників, але редколегії вдалося здобути авторитет у висвітленні українського питання та поширенні розуміння багатоетнічності та багатокультурності як Речі Посполитої, так і міжвоєнної Польщі [12, с. 89].

Концепції «Культури» здолали кордони і вже у Польщі наприкінці 70-х рр. ХХ ст. виникає товариство «Польське незалежне порозуміння», метою якого було, за словами Здіслава Найдера, «опрацювати погляди на сучасне та майбутнє Польщі» [13, с. 1]. Виходячи із цього завдання, товариство не могло оминати увагою ні українську проблему, ні відносини Польщі з іншими сусідами. Войцех Рашковський у часописі «Зустрічі» видрукував статтю «Східні кордони Польщі», яка ґрунтувалася на ідеях Єжи Гедройця, і в якій прагнення повернення українських, білоруських і литовських земель до складу Речі Посполитої названо анахронізмом [13, с. 288-324]. Але автору не вдалося повністю модернізувати традиційний погляд на річпосполитське суспільство та за інерцією він засвідчує захист громадянських свобод і релігійної толерантності, а розмови про колонізацію Литви чи Русі називає історичним фальшем [13, с. 288-289].

Програмна заява «Польського незалежного порозуміння» «Польща-Україна» закликала подолати усі взаємні кривди й упередження, тезисно, окресливши їх з періоду Київської Русі та до другої половини ХХ ст. Автори заяви продемонстрували хорошу обізнаність з тогочасною історіографією, а щире прагнення об'єктивності урівноважило потрактування минулого. За почином З. Вуйцика Богдана Хмельницького названо «надзвичайно талановитим полководцем і політиком», а Гадяцька унія 1658 року оцінюється як така, що записалася на 20 років [13, с. 390-391].

Авторам вистачило мужності визначити провину поляків у ставленні до них українців: «більшість поляків відмовляла українцям навіть у праві вживати назви «Україна», «українці», «українська мова», вперто називаючи їх русинами, а мову русинською. Ще більше, відмовляли їм у праві на власну історію [13, с. 392]. Наголошувалося і на тому, що у міжвоєнний період Польська держава проводила стосовно українців політику асиміляції та пацифікації, а це не додавало взаємних симпатій двом народам [13, с. 397-398]. Єдиний рецепт на майбутнє Єжи Гедройць вбачив у визнанні права українців на власну державу в етнічних межах: «Поляки, повинні зрозуміти, що етнічні українські землі, які до 1939 р. належали до Польської держави, мають увійти до складу новопосталої Української республіки» [13, с. 399]. Далі Гедройць запропонував взагалі відмовитися від терміну «східні кресли» [2, с. 142], щоб уникнути відродження реваншистських настроїв і послабити напругу між сучасною Польщею й Україною, Білоруссю та Литвою.

Кропітка, методична робота колективу «Культури» мала наслідком переосмислення дослідницьких підходів до «українського питання» спочатку в емігрантських колах, а потім і серед вчених Польщі. Адам Міхнік (польський публіцист, діяч «Солідарності». – *В.М.*) порівняв діяльність часопису із дзвоном, який «будив від апатії, звільняв від страху, посилав з еміграції слово правди і волі» [14, с. 126].

Так, означені для однодумців, ідеї Єжи Гедройця спричинили радикальні зміни не лише в історіографіях (польській, українській і, врешті-решт, російській), а й у суспільному житті його Батьківщини. Інтелектуальний потенціал вченого, помножений на високі морально-етичні якості, дозволив досліднику здолати стереотипи мислення, а володіння потужним науковим інструментарієм і розлогим фактологічним матеріалом уможливила чисельні фантастичні передбачення (серед яких і розпад Радянського Союзу).

Наостанок, необхідно зазначити, що біографія Єжи Гедройця, Людини та Вченого є прикладом самопожертви заради істини, зразком діяльності науковця, який мав мужність протягом життя говорити та писати правду, якою б вона не була, і як би не сприймалася більшістю, і ідеї якого мають великий вплив у сучасній науці та політиці і заслуговують на повторне прочитання та переосмислення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Siudak M. Perspektywa dialogu polsko-ukraińskiego w

srodowisku paryskiej «Kultury» w latach 1947-1991 / M. Siudak. – Krakow: Wydawnictwo «Szwajpolt Fiol», 2010. – 257 s.

2. Шаруга Л. KULTURA (Париж) про українське питання / Л. Шаруга // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів, 2011. – Вип. 35. – С. 138-145.

3. Ossoliński Ł. Rzecz o hetmanie Wyhowskim / Ł. Ossoliński. – Warszawa: Bellona, 2009. – 246 s.

4. Deklaracja w sprawie ukraińskiej // Kultura. – 1977. – № 5.

5. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950-1982 / Упор. Б. Бердиховська. – К.: Критика, 2008. – 752 с.

6. Postmodernizm. Antologia przekładów / R. Nycz. – Kraków: Baran i Suszczyński, 1997. – 438 s.

7. Milewski D. Kapitulacja Suczawy / D. Milewski // Staropolska sztuka wojenna XVI-XVII wieku. Prace ofiarowane Profesorowi Jaremiu Maciszewskiemu / Pod. red. M. Nagielskiego. – Warszawa: DIG, 2003. – S. 131-150.

8. Hubner P. Przebudowa nauk historycznych w Polsce (1947-1953) / P. Hubner // Przegląd Historyczny. – 1987. – № 3. – S. 451-479.

9. Milewski D. Kryzys wojskowości polskiej na przykładzie kampanii żwanięckiej Jana Kazimierza // Barok. Historia.

Literatura. Sztuka / D. Milewski. – Warszawa: Neriton, 2001. – R. VIII / 1 (15). – S. 95-110.

10. Гулевич В. Єжи Гедройць и его мифы [Електронний ресурс] / В. Гулевич // Русская народна линия: інформаційно-аналитичека служба. – Режим доступу: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2012/10/06/ezhi_gedrojcz_i_ego_mify/

11. Pomorski J. Czy csientyzm w historiografii końca XX wieku jest całkiem «passe» / J. Pomorski // Historica. – 2000. – Т. XXX. – S. 125-151.

12. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976-1989) / Х. Чушак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2011. – 304 с.

13. Pomorski J. Historyk i metologia / J. Pomorski. – Lublin: UMCS, 1991. – 276 s.

14. Między Wschodem a Zachodem Rzeczpospolita XVI-XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiąt rocznicę urodzin / Pod red. T. Chynczewskiej-Hennel. – Warszawa: Wydawnictwa Fundacji «Historia pro Futuro», 1993. – 486 s.

Маслак Володимир *Інтелектуальний вплив ідей Єжи Гедройця на польські студії української історії*

У статті проаналізовано постать ы наукову спадщину Єжи Гедройця, одного з головних вчених ХХ ст. Розглянуто вплив вченого на суспільні та політичні трансформації, через принципи патріотизму й академічної етики. Виокремлено внесок Єжи Гедройця у процес перебалансування українсько-польських відносин на методичному рівні. Охарактеризовано його вплив на політичну ситуацію у рідній Польщі, а також підтримку польського дисидентського руху. У підсумку, розглянуто внесок та авторитетність ідей Єжи Гедройця, що спричинили докорінні зміни українській, польській і російській історіографічній науці.

Ключові слова: вчений, трансформація, патріотизм, історіографія, українсько-польські відносини

Маслак Владимир *Інтелектуальное влияние идей Єжи Гедройця на польские студии украинской истории*

В статье проанализирована личность и научное наследие Єжи Гедройця, одного из главных ученых ХХ в. Рассмотрено влияние ученого на общественные и политические трансформации, через принципы патриотизма и академической этики. Изучен вклад Єжи Гедройця в процесс перезагрузки украинско-польских отношений на методическом уровне. Охарактеризовано его влияние на политическую ситуацию в родной Польше, а также поддержку польского дисидентского движения. В выводах, рассмотрен вклад и авторитетность идей Єжи Гедройця, повлекших коренные изменения в украинской, польской и российской историографической науке.

Ключевые слова: ученый, трансформация, патриотизм, историография, украинско-польские отношения

Maslak Volodymyr *Intellectual influence of the ideas Jerzy Giedroyc Ukrainian studies in Polish history*

The article analyzes the personality and scientific heritage of Jerzy Giedroyc, one of the leading scientists of the twentieth century. The influence of the scientist in public and political transformation through the principles of patriotism and the academic ethics. Jerzy Giedroyc was studied contribution of the process reloading the Ukrainian-Polish relations at methodological level. Author emphasized the importance of intellectual communication and scientific dialogue, that have become the fundamental principles of ideas Jerzy Giedroyc. Characterized its impact on the political situation in his native Poland and Polish support for the dissident movement. Referring to the previous argument, emphasized significance of Jerzy Giedroyc persons in bringing up several generations of fighters with totalitarianism. From the perspective of historical sciences Polish Jerzy Giedroyc belongs to a new approach to the Ukrainian question. New approaches become consequences of work the magazines «Culture» and «Historical Notebooks».

In the conclusion an overview of the contribution of ideas and authority Jerzy Giedroyc, that led to fundamental changes Ukrainian, Polish and Russian historiography of science.

Keywords: scientist, transformation, patriotism, historiography, Ukrainian-Polish relations

Рецензенти:

Тробські Мацей, доктор габілітований, професор

Тодоров І.Я., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 25.12.2017 р.